

Ἰωάννης Μ. Μαρκάκης

ἄδ' ἔφαδε πόλι.

Ἡ κρητική-δωρική πολιτειακή τάξις

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ

Χαΐμα

ἄδ' ἔφαδε πόλι.

Ἡ κρητική-δωρική πολιτειακή τάξις
Ἰωάννης Μ. Μαρκάκης

ISBN 978-960-562-353-1

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος και οι συντάκτες δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδεμία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου.

Art Director: Μιχαήλα Καπασκέλη
Υπεύθυνος Παραγωγής: Ανδρέας Μενούνος
Φωτοστοιχειοθεσία: Αγγελική Ορφανουδάκη
Παραγωγή: NB Production AM121214M23

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομικάλη 23, 106 80 Αθήνα

Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819

<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

Αθήνα: Μαυρομικάλη 2, 106 79 • Τηλ.: 210 3607 521

Πειραιάς: Φίλωνος 107-109, 185 36 • Τηλ.: 210 4184 212

Πάτρα: Κανάρη 28-30, 262 22 • Τηλ.: 2610 361 600

Θεσ/νίκη: Φράγκων 1, 546 26 • Τηλ.: 2310 532 134

member of Europe's 500
dynamic entrepreneurs

Committed to excellence

© 2014, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

Ίωάννης Μ. Μαρκάκης

ἄδ' ἔφαδε πόλι.
Ἡ κρητική-δωρική πολιτειακή τάξις

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΩΝ
'ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Κ. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ'

Πλατεία Ἐλενας Βενιζέλου, Χαλέα, 73133 Χανιά
Τηλ.: 28210 56008, 28210 51555, Fax: 28210 56009
e-mail: info@venizelos-foundation.gr <http://www.venizelos-foundation.gr>

Δικαστικό Μέγαρο – 73134 ΧΑΝΙΑ
Τηλ. (28210) 52171 - 54529 - 41179
Fax: (28210) 44675 - 55306 - 41189
e-mail: dsxania@otenet.gr

ΤΟ ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΛΕΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΚΑΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΠΤΕΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ἄδ' ἔφαδε πόλι.

The Structure of State in Doric Crete

Ioannis Markakis

ISBN 978-960-562-353-1

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organisation. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. makes no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. or the legal professionals contributing to this publication.

NOMIKI BIBLIOTHIKI

23, Mavromichali Str., 106 80 Athens Greece
Tel.: +30 210 3678 800 • Fax: +30 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

© 2014, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ.....	3
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	5
ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ.....	13
I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	19
II. Η ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΔΟΜΗ	29
A. Η ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΔΟΜΗ	29
α. Οί Κόσμοι.....	30
β. Ή Βουλή.....	48
γ. Ή Έκκλησία.....	54
δ. Τά λοιπά πολιτειακά όργανα.....	59
B. Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΔΟΜΗ	61
α. Ή νομοθετική λειτουργία.....	62
β. Ή διοικητική λειτουργία.....	66
γ. Οί περί τής νομοθετικής καί διοικητικής (κυβερνητικής) συμπράξεως έπιγραφικές μαρτυρίες	77
δ. Ή δικαστική λειτουργία.....	87
Γ. Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ.....	94
α. Πλάτων	94
β. Άριστοτέλης	96
γ. Πολύβιος.....	98
δ. Στράβων.....	99

Δ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	100
III. ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΕΣ ΣΤΑΣΕΙΣ.....	107
A. ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ.....	107
α. Ἡ «φυσιολογία» τῶν περὶ τὸν 4ο αἰῶνα π.Χ. <i>στάσεων</i>	107
β. Τὰ ὑποκειμενικὰ αἷτια.....	112
γ. Οἱ πολιτειακὲς συνέπειες.....	116
δ. Οἱ λοιπὲς συνέπειες	118
ε. Ἡ ἀληθὴς <i>ίατρεια</i>	119
B. ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΥΒΙΟΥ	120
α. Οἱ <i>στάσεις</i> τῆς ἐλληνιστικῆς περιόδου – Ἡ <i>δημοκρατικὴ</i> <i>διάθεσις</i> τοῦ κρητικοῦ πολιτεύματος	121
β. Οἱ σχετιζόμενες ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες.....	125
Γ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	126
IV. ΣΥΝΟΨΗ.....	131
V. ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΣΧΕΤΙΖΟΜΕΝΩΝ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ	133
VI. Ο ΘΕΣΜΙΚΟΣ (ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΣ) ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΔΡΗΡΟΥ	179
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	181

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ

Στο ιδεολογικό οπλοστάσιο του Ελευθερίου Βενιζέλου συνυπήρχαν εποικοδομητικά οι ιδέες των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων με τα σύγχρονα ιδεολογικά ρεύματα, ο Θουκυδίδης και ο Αριστοτέλης με τους νεότερους δυτικούς διανοητές. Η στέρεη γνώση των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, ανεξάντλητη πηγή έμπνευσης για τον ίδιο, συνδυαζόταν με τη συνθετική σκέψη και την εμπειρική προσέγγιση των πολιτικών φαινομένων, που του επέτρεπαν να προσεγγίζει κριτικά τα σύγχρονα ιδεολογικά ρεύματα. Να αφομοιώνει και γόνιμα να επεξεργάζεται στοιχεία και ιδέες τόσο από την αρχαία ελληνική σκέψη, όσο και από τις σύγχρονες πολιτικές θεωρίες.

Ο Βενιζέλος πίστευε ότι η γνώση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας αποτελεί απαραίτητο εφόδιο για την πνευματική ολοκλήρωση του ανθρώπου. Τα αρχαία ελληνικά, σύμφωνα με τον ίδιο, αποκαλύπτουν έναν κόσμο ενδιαφέροντα, παρουσιάζουν τα πράγματα όπως είναι, η «αλήθεια της ζωής» γίνεται κάτι πολύ ουσιαστικότερο από την «παγερά πικρά υπόθεση» που συχνά εμφάνιζαν οι μεταγενέστεροι συγγραφείς. Ωστόσο, ο μεγάλος πολιτικός αποστρεφόταν τη στείρα προγονοπληξία, την οποία θεωρούσε υπεύθυνη για το «θάνατο» του αρχαίου πνεύματος στη νεότερη Ελλάδα.

Ο Βενιζέλος υπήρξε ένας κατεξοχήν αριστοτελικός πολιτικός. Οι βαθύτερες ρίζες, τα θεμέλια της νομικής του συγκρότησης και της πολιτικής του σκέψης, εντοπίζονται στη δικαιοκή και πολιτειακή θεωρία του «άθανατου Σταγειρίτη», όπως συνήθιζε να αποκαλεί τον Αριστοτέλη. Ο Βενιζέλος ταυτιζόταν απολύτως μαζί του ως προς τον ενδεδειγμένο τρόπο πληρώσεως από τους δικαστές των κενών που εμφάνιζαν οι νόμοι, με βάση δηλαδή τη βούληση του νομοθέτη ως να ήταν παρών (Ηθικά Νικομάχεια). Επίσης, τον ενέπνεε η πολιτειακή θεωρία του Αριστοτέλη και ειδικότερα η διάκριση των πολιτευμάτων σε ορθά και παρεκβατικά με κριτήριο την εξυπηρέτηση του κοινού και του ιδιωτικού συμφέροντος αντίστοιχα (Πολιτικά). Ο Ελευθέριος Βενιζέλος αναζητούσε ένα ορθό πολίτευμα, κατάλληλο για την εποχή του. Σε αυτό το πλαίσιο, υπήρξε ο θεμελιωτής του σύγχρονου κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα.

Οι διδαχές του Αριστοτέλη σχετικά με τη σύνδεση της πολιτικής με την ηθική, την αλληλουχία μεταξύ των ιδεών της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και του νόμου, τη σημασία της συμμετοχής των πολιτών στα κοινά και την υποχρέωση του πολιτικού να έχει ως οδηγό για κάθε του πράξη το κοινό συμφέρον, αποτελούσαν βασικές αρχές της βενιζελικής ιδεολογίας.

Το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης υπήρξε αστείρευτη πηγή έμπνευσης για τον κορυφαίο πολιτικό, πιστοποιείται και από τις συνεχείς αναφορές του σε αυτόν

στο δημόσιο λόγο του. Με υπερηφάνεια ο Βενιζέλος επιβεβαίωνε με διάφορες αφορμές την επίδραση που είχε ασκήσει ο μεγάλος φιλόσοφος στην πολιτική και ιδεολογική του συγκρότηση. Για παράδειγμα, τον Αριστοτέλη επικαλέστηκε στην πρώτη του ομιλία προς τον αθηναϊκό λαό, τον Σεπτέμβριο του 1910.

Παραφράζοντας την αριστοτελική ρήση σχετικά με την επιβαλλόμενη νοερή παρουσία του νομοθέτη, κατά την εφαρμογή του δικαίου από τους δικαστές, μπορούμε να υποθέσουμε ότι αν ο Βενιζέλος ήταν σήμερα παρών, πέρα από τον έπαινό του για την κρητική-δωρική πολιτειακή τάξη, ορθή και βασιζόμενη στη μεσότητα κατά την αριστοτελική θεωρία, θα επιχειρούσε με τον οξυδερκή του νου μία, υπό τα σύγχρονα δεδομένα, δημιουργική αξιοποίησή της. Με σκοπό πάντοτε την πραγμάτωση μίας σύγχρονης άριστης πολιτείας, που αποτελεί ζητούμενο της πολιτειακής φιλοσοφίας του Αριστοτέλη και διαχρονικό ζητούμενο της πολιτικής κοινότητας της πόλεως.

Η παρούσα έκδοση πραγματεύεται τη βασική πολιτειακή δομή των κρητικών πόλεων της δωρικής εποχής στην Κρήτη (από το 1100 έως το 67 π.Χ.) υπό την αριστοτελική ιδίως οπτική. Είναι μία πρωτότυπη προσέγγιση επί ενός αντικειμένου, που εν πολλοίς παραμένει αδιερεύνητο ως σήμερα, εάν εξαιρεθούν ορισμένες προγενέστερες μελέτες του ίδιου του συγγραφέα τού ανά χείρας έργου. Πρόκειται για μία μελέτη επιστημονικά άρτια, δομημένη στη βάση δύο αξόνων, του ιστορικού και του νομικού (ειδικότερα του συνταγματικού-διοικητικού δικαίου με έμφαση στην οργανωτική και λειτουργική πολιτειακή δομή).

Το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος» με ιδιαίτερη χαρά προχωρεί στην έκδοση αυτή από κοινού με τον Δικηγορικό Σύλλογο Χανίων, έναν από τους ιστορικότερους επιστημονικούς συλλόγους της ελληνικής επικράτειας και ιδρυτικό του μέλος, και τη Νομική Βιβλιοθήκη.

Αξίζουν πολλά συγχαρητήρια στον κ. Ιωάννη Μαρκάκη, ο οποίος, παράλληλα με τη λαμπρή σταδιοδρομία του στο χώρο της Δικαιοσύνης, είναι ένας ακούρατος μελετητής του Δικαίου. Μετά από πολυετή κοπιώδη εργασία, μας προσφέρει ένα ολοκληρωμένο έργο, που θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για την επιστημονική κοινότητα, αλλά και το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό που ενδιαφέρεται για την Ιστορία, το Δίκαιο και την Κρήτη.

Χανιά, Οκτώβριος 2014

Νικόλαος Εμμ. Παπαδάκης

Γενικός Διευθυντής

Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών

«Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος»

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Με μεγάλη χαρά προλογίζω το φιλέρευνο τούτο πόνημα του κατά ένα μέρος συντοπίτη μου Ι. Μαρκάκη. Η Κρητικιά γιαγιά μου μού άφησε κληρονομιά ανεξίτηλη την έκφραση που περισσότερο αγαπούσε να λέει σε στιγμές πάθους και που στην παιδική ψυχή μου ήταν τυλιγμένη με πέπλο μυστηρίου: «ξάμου». Πέρασαν χρόνια για να νοιώσω πόσο τούτη η έκφραση αντιστοιχεί στον «φιλότιμο» Κρητικό χαρακτήρα. Και ήταν αφάνταστη η έκπληξη και η χαρά μου όταν στην συνοπτική τελική παρουσίαση του αποσταλάγματος της σπουδαίας αυτής μελέτης διάβασα ότι δια του πολιτεύματος της κρητικής – δωρικής πολιτειακής περιόδου εσκοπήθη η κατά το δυνατόν **ζεύξη** των ανθρωπίνων αντιθέσεων και ανισοτήτων στη βάση μιας υποφαινομένης κοινής παραδοχής. Και τούτη η κοινή (βαθιά κρητική, προσθέτω εγώ) παραδοχή είναι το έμφυτο στον άνθρωπο αυτεξούσιο, το καλούμενο και στην σημερινή ακόμα Κρήτη **ξάμου** ή **ξάμας** (στην εξουσία μου ή στην εξουσία μας εναπόκειται), κοινού στους ανθρώπους χαρίσματος του Θεού, ως κατ' εικόνα Του, θεμελίου δε λίθου ελευθερίας, ευθύνης και δημοκρατίας.

2. Μα τί άραγε μπορεί να ενδιαφέρει τον σύγχρονο άνθρωπο του Διαδικτύου και της ασθματικής αγχώδους κινήσεως η κρητική – δωρική πολιτειακή τάξις και τα παθολογικά της φαινόμενα, μπορεί να αναρωτηθεί ο κυνικός αναγνώστης. Τί έχει να ωφεληθεί από την ανάγνωση του βιβλίου αυτού ο νομικός της εποχής μας, αν δεν τυχαίνει να έχει ένα ειδικό ενδιαφέρον ανάλογο με του ιστοριοδίφη;

Αγαπητοί δυνάμει αναγνώστες μην εκπλαγείτε από αυτό που ισχύει για τούτο το έργο. Οι λησμονημένες βάσεις και αξίες της δωρικής Κρήτης, όπως πλαστικά παρουσιάζονται σ' αυτό, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον θεμελιώδη άξονα επανεκτιμήσεως και επανεκκινήσεως μιας κοινωνίας σε κρίση, όπως η ελληνική. Στην κρητική κοινωνία οι κόσμοι και οι βουλευτές ασκούσαν την εξουσία τους άνευ λήμματος (χωρίς χρηματισμό) και οι αυτεξούσιοι πολίτες συν-επιψήφιζαν όλους τους νόμους που έφταναν στην εκκλησία τους συν-ασκώντας άμεση δημοκρατία. Στην κοινωνία αυτή του μεμειγμένου πολιτεύματος, με την λελογισμένη σύγκραση δημοκρατικών, αριστοκρατικών και ολιγαρχικών στοιχείων, για πρώτη φορά στην καταγεγραμμένη ιστορία του ανθρώπου αποφασίζει η «πόλις», τα πολιτειακώς συντεταγμένα όργανα, και όχι ο βασιλιάς, ο άρχοντας ή μια ελίτ. Είναι μόλις αρχές ή μέσα του 7^{ου} π.Χ. αιώνας όταν ο θεσμικός (πολιτειακός) νόμος της Δρήρου ξεκινά με το μνημειώδες για την ανθρώπινη πολιτειακή τάξη «*ἄδ' ἔφαδε πόλι*».

Σ' αυτή τη «μητρίδα», όνομα που της έδωσε το μέγεθος της αγάπης, το **κράτος πρόνοιας** συνέχεια σε ενότητα αξεδιάλυτη με το **κράτος παιδείας** μέσα από

τα λησμονημένα «άνδρεϊα», τα συσσίτια, όπου βοηθούνταν τα ορφανά και ετιμώντο οι άριστοι στην αγωνιστικότητα και σωφροσύνη.

Μέσα απ' αυτά τα διδασκαλεία σωφροσύνης σμιλεύτηκε ο τόσο γνωστός μας ακόμα και σήμερα Κρητικός, ο φιλότιμος και τιμοκρατικός άνδρας, με δύο λόγια ο άνδρας με πρώτιστο πόθο και μέλημα την διαφύλαξη της κοινωνικής του υπολήψεως και αξιοπρέπειας, αλλά και ταυτόχρονα ο άνδρας του **αἰὲν ἀριστεύειν** και πιό πέρα από τούτο του **ἔμμεναι ἄλλων**. Ο φύσει άρχων και ελεύθερος, υπερήφανος και όχι «άναλκικς» πολίτης που ασκείται στην μελέτη ευπειθείας.

Οι «άρχοντες» της Κρήτης, οι κόσμοι της, απέδιδαν λογοδοσία και απαγορευόταν να αναλάβουν εκ νέου το ίδιο αξίωμα για δέκα έτη. Και τούτο σε όλη την ενιαία οντότητα **Κρητική πολιτεία** με τις παρόμοιες βάσεις λειτουργίας όλων των επιμέρους πόλεων και τις επιμέρους διαφορές τους. Σε όλη την οντότητα με τον ενιαίο νομικό πολιτισμό που θυμίζει τόσο έντονα την Ευρωπαϊκή Ένωση.

3. Ο Ι. Μαρκάκης επεκτείνει το παλαιότερο μελέτημά του «Το Πολίτευμα της Δωρικής Κρήτης» (Ιεράπετρα, 2009) εμβαθύνοντας περαιτέρω στις φιλολογικές μαρτυρίες και στις επιγραφές και έχοντας το θάρρος να μεταβάλει απόψεις, όπου απαιτείται. Κύριες φιλολογικές πηγές του ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Στράβων και ο – γκρινιάρης – Πολύβιος. Αλλά και οι Δειπνοσοφιστές με τις λεπτομέρειες για τα συσσίτια και τους «κλαρωτες» δούλους, ο Αιλιανός με τη διδασκαλία των νόμων με συνοδεία μουσικής, ο Ηρακλείδης ο Λέμβος με τις συμπλοκές παιδων μετά μουσικής, ο παππούς Ηρόδοτος, ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς αλλά και ο Όμηρος που τονίζει την πολιτειακώς σημαντική απομόνωση της «περίρρυτης» γης και ο Νικόλαος ο Δαμασκηνός με τις πληροφορίες για τον ένοπλο πυρρίχιο χορό.

Κύριες επιγραφικές μαρτυρίες, που προσεγγίζονται με τόση προσοχή, κέφι και σκεπτικισμό ο Θεσμικός ή Πολιτειακός Νόμος της Δρήρου (που θα βρει ο αναγνώστης μετά το σύνολο των φιλολογικών πηγών στο τέλος του βιβλίου) και η επιγραφή της Γόρτυνας.

Ο συγγραφέας εξετάζει, με ακρίβεια δικαστή, φιλολογικές πηγές και επιγραφικές μαρτυρίες «κατ' αντιμολίαν». Και πετυχαίνει στο στόχο του με λόγο επιστημονικό αλλά ταυτοχρόνως εξαιρετικά γοητευτικό.

4. Γοητεία. Να ένα κρίσιμο χαρακτηριστικό της γραφής του Ι. Μαρκάκη. Γοητεία γεννημένη από το ταλέντο του, την αγάπη του για την μητρίδα γη και το αντικείμενό του και τον πόθο του να φανεί χρήσιμος, μέσα απ' τη μελέτη του στους συγκαίρινούς του.

Συχνά ο συγγραφέας απομακρύνεται από την κρατούσα – ενδεχομένως – άποψη.

Η «πόλις» για τον Μαρκάκη στον Θεσμικό Νόμο της Δρήρου δεν είναι η Εκκλησία αλλά τα πολιτειακώς συντεταγμένα όργανα στο σύνολό τους (βλ. σελ. 61-71). Και το επισφαλές «μή κατά γράμματα ἄρχειν ἄλλ' αὐτογνώμονας» όχι η

προσβολή της νομοθεσίας, αλλά η συμπεριφορά των εφαρμοστών του δικαίου κόσμων ενώπιον εκούσιων ή ακούσιων κενών νόμου ή δικαίου (βλ. σελ. 52-57). Το κρητικό παιδαγωγικό σύστημα ήταν περισσότερο μελέτη ευπείθειας παρά άσκηση φιλαρχίας, σπουδαρχίας και εριθείας (σελ. 98-99). Τα επιχειρήματα του Μαρκάκη ακριβή, λεπτομερειακά, οργανωμένα σαν να βγαίνουν από δικαστική απόφαση. Είτε πεισθεί κανείς, όπως ο γράφων, είτε όχι, το πάθος, η σοβαρότητα και η γοητεία της γραφής του «πολύνοιαν ασκούντος» συγγραφέως είναι αενάως παρόντα.

5. Ο Ι. Μαρκάκης στο δεύτερο μέρος του έργου του μας μιλάει και για την παθολογία. Την Αριστοτελική «αμαρτία» της Κρητικής πολιτείας, ήτοι τον αποκλεισμό από τα ύπατα αξιώματα των πολιτών που δεν κατάγονταν από οικονομικά ή κοινωνικά ισχυρά τινά γένη. Μας μιλά ιδίως για την κατ' ευφημισμό «ιατρεία» της, τις διαρκείς στάσεις που είχαν καταστεί «κανών». Είτε λαϊκή, είτε μη λαϊκή η στάση, τελικώς ο λαός εξαπατάται μέσα από απατηλές υποσχέσεις. Οι στάσεις έχουν κατά τον Μαρκάκη ως βαθύτερη αιτία τον ενδοολιγαρχικό ανταγωνισμό για την ανακατανομή της πολιτικής εξουσίας μεταξύ άμετρα φιλοτίμων Κρητών. Ο Αριστοτέλης διαβλέπει μέσα από το φαινόμενο το μείζον έλλειμμα και ο Μαρκάκης επισημαίνει την κατάληξη. Όλα θα είχαν αποφευχθεί αν δεν χανόταν η πολιτειακή μεσότητα, προϋπόθεση του αστασιάστου του πολιτικού βίου και ίσως τότε δεν θα χανόταν το 67 π.Χ. η εξ αιώνος παραδεδομένη ελευθερία. Τί μάθημα για το «ένθυμον» και «διανοητικόν» Ελλήνων γένος, όταν πάψει να «μεσεύει».

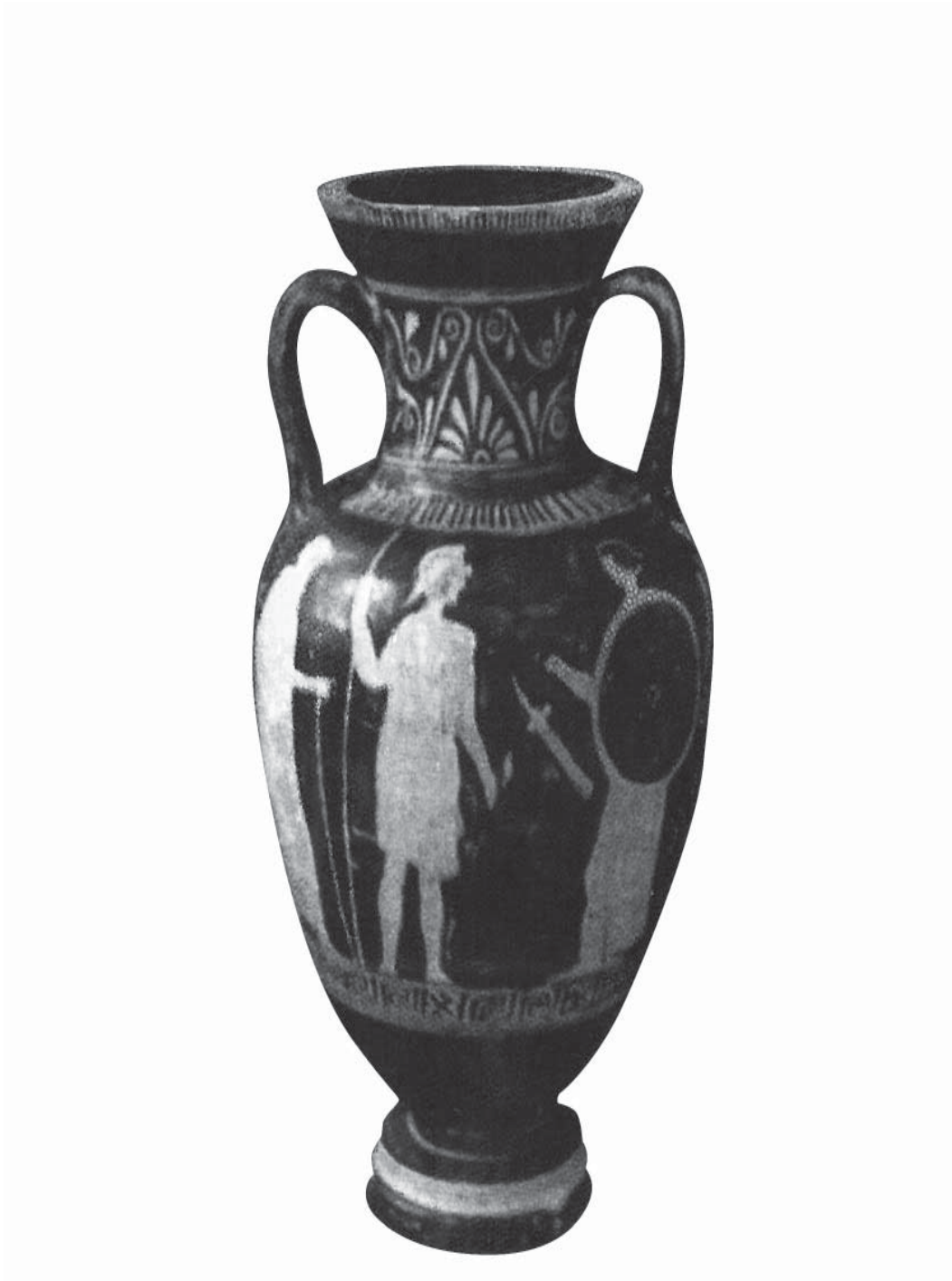
Είμαι σίγουρος πως το παρόν εγχείρημα βλέπουν όχι απλώς συγκαταβατικά αλλά με ένα κρυφό μειδίαμα υπερηφάνειας αυτοί που πέρασαν από την «καλή καὶ πίειρα» Κρητική γη: Ο Μίνωας και ο Ραδάμανθυς, ο Επιμενίδης, ο Νέαρχος και ο Βενιζέλος, «στραταρίζοντας» μέσα στην ψυχή αυτού που θα ολοκληρώσει την ανάγνωση του έργου.

Ας μη γελιόμαστε: δημοκρατική κοινωνία δίχως μνήμη και δίχως προσανατολισμό στο αριστίνδην είναι καταδικασμένη να διαλυθεί.

Και τούτη τη γνώση προσφέρει μαζί με πολλά άλλα το σημαντικό αυτό για την ιστορία του δικαίου μας σύγγραμμα.

Αθήνα, Οκτώβριος 2014

Πάνος Λαζαράτος
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Έρυθρόμορφος ἀμφορέας τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, στὸν ὁποῖο ἐμφαίνεται μητέρα παραδίδουσα ἀσπίδα στὸν γιό της, φέροντα περικεφαλαία καὶ δόρυ. Τοῦ παραγγέλλει τὸ δωρικὸ ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς. Παρίσταται γέροντας στηριζόμενος σὲ βακτηρία, πιθανῶς παιδαγωγός./ Ἀπὸ τὴν συνοικία Μανωλιανὰ Ἱεράπετρας.

*Η ρίζα θρέφει τη γ-κορφή
κι η ρίζα την ξεραίνει
κι ας βρίχνεται στη γης χωστή
και καταφρονημένη.**

* Η μαντινάδα είναι του Γιώργη Λέκκα (Κρήτες Στιχουργοί- Μαντινάδες /έκδόσεις "Όμορφος Κόσμος).

ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Βαθύτερο αίτιο τῆς ἐνασχολήσεώς μου μὲ τὴν δωρική Κρήτη καὶ τὴν πολιτειακή τῆς τάξη, τὴν κατὰ τοὺς Ἀρχαίους Συγγραφεῖς *Κρητικὴν πολιτείαν*, τὸ κρητικό, δηλαδή, πολίτευμα, ἦταν οἱ πολιτειακὲς καί, εὐρύτερα, οἱ κοινωνικὲς-πολιτισμικὲς παραδόσεις καὶ ἀξίες τῶν ἀπωτέρων προγόνων μας τῆς καλουμένης «δωρικῆς ἐποχῆς» τῆς Κρήτης, διαπλασθεῖσες ὑπὸ τὴν γόνιμη ἐπίδραση τοῦ προϋπάρξαντος ἐνδόξου κρητικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ λεγομένου «μινωικοῦ». Διότι, ὅπως μᾶς σιγοψιθυρίζουν οἱ Ἀρχαῖοι Συγγραφεῖς, κρατοῦσες ἀξίες τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ἦταν ἡ φιλοχρηματία, ὁ ἀτομικισμός, ὁ ἐν γένει εὐδαιμονισμός, ἀλλὰ ἡ σωφροσύνη καὶ ὁ ἥρωισμός, ἡ τιμὴ καὶ ἀξιοπρέπεια, ἡ ἐπιβράβευση τοῦ ἀξιότερου, ἡ ὑπακοὴ καὶ τὸ καθῆκον, ἡ ἀφοσίωση στὴν πατρίδα, τὴν καλουμένη στὴν δωρική Κρήτη *μητρίδα*ν λόγῳ τῆς μεγίστης πρὸς αὐτὴν ἀγάπης. Διότι, σ' αὐτὰ τὰ περίφημα, λησμονημένα τώρα, *ἀνδρεῖα*, τὴν καρδιά τῆς κρητικῆς-δωρικῆς κοινωνίας, ὑπῆρχε συγκινητικὴ πρόνοια γιὰ τὰ ὄρφανὰ παιδιὰ καὶ τοὺς οἰκονομικῶς ἀσθενεῖς πολίτες, ἐνῶ παραλλήλως συνιστοῦσαν *διδασκαλεῖα σωφροσύνης* γιὰ τοὺς νέους, ἤτοι διδακτήρια σωφροσύνης, ὅπου ἐτιμῶντο ὄχι οἱ ἐκάστοτε ἄρχοντες οὔτε οἱ οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς ἐπιφανεῖς –παρὰ τὴν ὑπαρξὴ πλούτου καὶ ἐντόνων οἰκονομικῶν ἀνισοτήτων– ἀλλὰ οἱ διακριθέντες στὴν σύνεση καὶ οἱ δοξασθέντες στὸν πόλεμο, παροτρύνοντες τοὺς νέους στὴν σωφροσύνη, τὴν ἀνδραγαθία, τὴν ἀγωνιστικότητα καὶ καρτερία, στὴν *ἀρετὴν* ἐν γένει· τοὺς νέους ποὺ ἐδιδάσκοντο τοὺς νόμους *μετὰ τινος μελωδίας* προκειμένου νὰ τοὺς συγκρατοῦν καλλίτερα στὴν μνήμη των καὶ νὰ μὴν ἔχουν ὡς δικαιολογία γιὰ τὴν μὴ τήρησιν αὐτῶν τὴν ἄγνοιάν των. Διότι, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ λεγομένη «Μεγάλῃ Ἐπιγραφῇ τῆς Γόρτυνος», δικαίως χαρακτηρισθεῖσα «*βασίλισσα τῶν νομικῶν ἐπιγραφῶν*», ὁ πρῶτος στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπῃ κώδικας νόμων, ἀπαγορεύετο ἡ αὐτοδικία, οἱ δὲ προβλεπόμενες ποινὲς, ἀκόμη καὶ γιὰ σοβαρὰ ἀδικήματα, δὲν ἦταν ἐξοντωτικὲς καὶ ἀπάνθρωπες, ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτὲς ποὺ ἴσχυαν σ' ἄλλα καθεστῶτα, αὐταρχικὰ καὶ αὐθαίρετα, τῆς τότε ἐποχῆς (λιθοβολισμός, ἀκρωτηριασμός καὶ ἄλλες παρεμφερεῖς, κάποιες τῶν ὁποίων εἰσέτι διατηρούμενες σὲ ὀρισμένες ἀνατολικὲς χῶρες). Καὶ διότι, σὲ πολιτειακὸ ἐπίπεδο, οἱ πολίτες τῆς δωρικῆς Κρήτης ἦσαν, τελικῶς, αὐτεξούσιοι, οἱ ἴδιοι ὀρίζοντες τὶς τύχες των, ἔστω ὑπὸ ὄρους, βασιζόμενοι σὲ νόμους γραπτούς, συλλογικῶς τεθέντες, καὶ ἀσκοῦντες τὴν θεμελιώδη ἄμεση δημοκρατικὴ ἀρχὴ τῆς *συνεπιψηφίσεως*. Ἐκ παραλλήλου, γιὰ τὸ δημόσιο συμφέρον ἐπαγρυπνοῦσαν οἱ πανίσχυροι Κρήτες ἄρχοντες, οἱ *κόσμοι*, οἱ ὁποῖοι ἐνεργοῦσαν *αὐτογνωμόνως* κυρίως ἐπὶ ἐλλείψεως συγκε-

κριμένων ρυθμίσεων στην κρητική νομοθεσία, από υπερβολικό δὲ ζήλο, πλὴν συχνὰ πατριωτικό, ἀλλὰ μὲ χρονικῶς περιορισμένη ἐξουσία καὶ ἄνευ λήμματος, ἐνῶ, ἐπιπλέον, εὐθύνοντο γιὰ τὶς πράξεις των. Ἰδίως, ὅμως, γιὰ τὸ δημόσιο συμφέρον μεριμνοῦσαν οἱ ἰσόβιοι σοφοὶ γέροντες τῆς κρητικῆς βουλῆς, διακριθέντες στὴν πολιτικὴ ἀρετὴν, περὶ τῶν μεγίστων σύμβουλοι καὶ μυστικοκυβερνήτες, ἀθεάτως δρῶντες, ἐλάχιστα ἐμφαινόμενοι στὶς ἐπιγραφές τῶν κρητικῶν πόλεων τῆς δωρικῆς ἐποχῆς. Διότι, τελικῶς, ὀρθῶς καὶ ἐγκαίρως ἀντιληφθέντες οἱ πρόγονοί μας τὸν μέγιστο γιὰ τὴν ἐλευθερία των κίνδυνο ἐκ τῆς ἐπὶ μακρὸν συγκεντρώσεως τῆς ἐξουσίας σ' ἓνα ἢ ὀλίγα πρόσωπα, ἐπέτυχαν ὄχι μόνο τὴν ἀποσόβηση τοῦ κινδύνου τῆς τυραννίδος ἀλλὰ καὶ τὴν διάπλαση ἐνὸς μεμειγμένου πολιτεύματος, μὲ τὴν σύγκραση αὐθεντικῶν δημοκρατικῶν καὶ ἀριστοκρατικῶν στοιχείων, ἀναποφεύκτως καὶ ὀλιγαρχικῶν, ἐνὸς πολιτεύματος βασιζομένου, κατὰ τὴν ἀρχικὴ του γνήσια ἔκφραση, στὴν μεσότητα, τὸ κοινὸν συμφέρον καὶ τὴν νομιμότητα, ἐπαινεθέντος δὲ ἀπὸ τοὺς Μεγάλους Διδασκάλους μας, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, παρὰ τὰ μειονεκτήματά του, λησμονημένου, ὡστόσο, σήμερα. Ἐν κατακλείδι, ἐπετεύχθη -ἀποδεδειγμένα (ἐπιγραφικῶς) γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπη- αὐτὸ τὸ ἱστορικό, τὸ πολῦτιμο καὶ βαρυσήμαντο, ἃδ' ἔφαδε πόλι τοῦ ἀρχαιότερου στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο γραπτοῦ, καὶ δὴ πολιτειακοῦ, νόμου, τοῦ «Θεσμικοῦ Νόμου τῆς Δρήρου» τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ., ἔκτοτε διαρκῶς ἐμφαινόμενο (μὲ τὸν ἴδιο ἢ ἄλλον ἰσοδύναμο τρόπο) στὶς ἐπιγραφές ὄλων τῶν πόλεων-κρατῶν τῆς δωρικῆς Κρήτης. Ἦτοι: αὐτὰ ἀπεφάσισε ἡ πολιτικὴ κοινότητα διὰ τῶν συντεταγμένων ὀργάνων της, καὶ ὄχι ὁ τάδε ἄρχοντας ἢ ἡ δεῖνα ἐλίτ ἐξουσίας. Αὐτὸ τὸ κόσμημα -ὁ κόσμος- τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας ἢ ἐπιγραφικῶς βεβαιωμένη ἀπαρχὴ τῆς κρατικῆς-πολιτικῆς συγκροτήσεως καὶ τῆς δημοκρατικῆς ἀνεξίξεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης.

Φαίνεται ὅτι χάθηκαν ἢ ὅτι ραγδαῖα χάνονται οἱ ποικίλες αὐτὲς ἀξίες καὶ παραδόσεις τῆς Κρήτης μας. Ἐφ' ὅσον, ὅμως, ἔχουμε παρελθόν, στὸ βάθος τῶν αἰώνων ἐκτεινόμενο, καὶ ἐὰν ἐπιμελῶς τὸ γνωρίσουμε, δὲν εἶναι μὴ ἀναστρέψιμη ἡ πορεία τῆς φθορᾶς τῶν ἀξιῶν καὶ παραδόσεών μας, αὐτῶν ποὺ ὑπὸ τὰ σύγχρονα δεδομένα ἀξίζει νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ βελτιωθοῦν ἢ τροποποιηθοῦν. Ἐὰν δὲν θελήσουμε τὴν ἀναστροφή τῆς πορείας μας πρὸς τὴν φθορά, θὰ καταστοῦμε νέοι Ποσειδωνιάτες, γιὰ τοὺς ὁποίους, κατὰ τὸ ποίημα τοῦ Καβάφη («Ποσειδωνιάται»), «Τὴν γλῶσσα τὴν ἑλληνικὴ οἱ Ποσειδωνιάται | ἐξέχασαν τόσους αἰῶνας ἀνακατευμένοι | μὲ Τυρρηνοὺς καὶ μὲ Λατίνους κι ἄλλους ξένους. | Τὸ μόνο ποὺ τοὺς ἔμενε προγονικὸ | ἦταν μιὰ ἑλληνικὴ γιορτή, μὲ τελετὲς ὠραῖες, | μὲ λύρες καὶ μὲ αὐλοὺς, μὲ ἀγῶνας καὶ στεφάνους... | Καὶ πάντα μελαγχολικὰ τελείωνε ἢ γιορτὴ τους. | Γιατὶ θυμοῦνταν ποὺ κι αὐτοὶ

ἦσαν Ἕλληνες... | καὶ τώρα πῶς ἐξέπεσαν, πῶς ἔγιναν, | νὰ ζοῦν καὶ νὰ ὀμιλοῦν βαρβαρικά...». Νὰ θελήσουμε ἐπομένως... Νὰ πιστέψουμε... Ἄλλωστε, ὁ σοφὸς Ἡράκλειτος ἐπισημαίνει: *Ἐὰν μὴ ἔλπηται, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσει* (ἐὰν δὲν ἐλπίζεις, τὸ ἀνέλπιστο δὲν θὰ τὸ βρεῖς).

Ἀρχικῶς ἐκδόθηκε τὸ βιβλίο μου ὑπὸ τὸν τίτλο *Τὸ Πολίτευμα τῆς Δωρικῆς Κρήτης* (Δημοτικὴ Ἐπιχείρηση Ἀνάπτυξης Πολιτισμοῦ Ἱεράπετρας). Μὲ τὴν πάροδο, ὅμως, τοῦ χρόνου, ἐμβαθύνοντας στὶς σχετικὲς γραπτὲς (φιλολογικὲς-γραμματειακὲς) καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες*, ὁδηγήθηκα, γιὰ κρίσιμα ζητήματα, σὲ συμπεράσματα διαφορετικὰ, κατὰ μικρὸ ἢ μεγάλου βαθμοῦ, τῶν ἐξαχθέντων τῆς ἀνωτέρου ἀρχικῆς μελέτης μου, ἐνῶ, ἐπιπροσθέτως ἀναδύθησαν καὶ ζητήματα ὑποκρυπτόμενα, τὰ ὁποῖα ἔχρηζαν διεξοδικῆς προσεγγίσεως. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς καὶ στοχεύοντας περισσότερο στὴν βασικὴ πολιτειακὴ διάρθρωση τῶν πόλεων τῆς δωρικῆς Κρήτης, στοὺς πρωτεύουσας σημασίας πολιτειακοὺς κανόνες των, καθὼς καὶ στὰ συναπτόμενα παθολογικὰ πολιτειακὰ φαινόμενα καὶ τὶς συνέπειές των, κατέστη ἀναγκαῖα ἡ παροῦσα νέα μελέτη.

Μὲ τὴν προκειμένη μελέτη ἐπιχειρεῖται ἡ πληρεστέρα κατανόηση τῆς κρητικῆς-δωρικῆς πολιτειακῆς τάξεως καὶ τῶν παθολογικῶν τῆς φαινομένων, τούτων μὴ ἔχόντων ἐρευνηθεῖ ἐπαρκῶς καὶ συστηματικῶς, ὑπὸ μία δὲ ἀριστοτελική, κατὰ τὸ δυνατόν, ὀπτικὴ καὶ μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν ἀνάδειξη τῶν λησμονημένων στὴν ἐποχὴ μας πολιτειακῶν βάσεων τῆς δωρικῆς Κρήτης καὶ τῶν ἐν γένει ἀξιῶν τῆς, πρὸς τὴν κατεύθυνση μιᾶς ὑπὸ τὰ σύγχρονα δεδομένα ἐπανεκτιμήσεώς των.

Ἐλπίζω οἱ Μεγάλοι Διδάσκαλοί μας, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης, νὰ βλέπουν συγκαταβατικὰ τὸ παρὸν ἐγχείρημα... Ἀλλὰ καὶ ὁ Τέκταμος –ὁ ἐγγονὸς τοῦ Ἑλλήνος– οἱ Μίνωας καὶ Ραδάμανθυς, ὁ Μύσων, ὁ Ἐπιμενίδης, ὁ Νέαρχος, οἱ Λασθένης καὶ Πανάρης, ὁ Μανοῦσος Καλλικράτης, ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, ὁ Ἰωάννης Δασκαλογιάννης, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος... Οἱ Πρόγονοί μας...

* Γιὰ τὴν ἐρευνα τῶν σχετικῶν φιλολογικῶν μαρτυριῶν πολύτιμη ἦταν ἡ συμβολὴ τοῦ *Τάλως* (ιδίως ὁ τόμος I-2002), ἐκδόσεως τοῦ Ἰνστιτούτου Κρητικοῦ Δικαίου, τοῦ ὁποῖου ἡ δραστηριότητα εἶναι ἀξιέπαινη καὶ πρέπει ἀπρόσκοπτα νὰ συνεχισθεῖ.

Στους γονεῖς μου καὶ τὴν οἰκογένειά μου

**...Κρήτην... πολύνοιαν μάλλον ἢ πολυλογίαν
ἀσκοῦσαν...**

Πλάτωνος Νόμοι 641e

**Κρήτες πρῶτοι Ἑλλήνων νόμους ἔσχον, Μίνως
θεμένου...**

Νικολάου Δαμασκηνοῦ Ἐθῶν Συναγωγή 115
καὶ Στοβαῖος Ἀνθολόγιον IV. 2.25

...καὶ τῶν δῶρων τιμιώτατα αὐτοῖς εἶναι τὰ ὄπλα.

Στράβωνος Γεωγραφικά Χ.4.16

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ ὀρμητικὴ μετακίνηση σημαντικοῦ μέρους δωρικῶν (ἐλληνικῶν) φυλῶν, ἀπογόνων κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση (μυθολογικὴ-φιλολογικὴ) τοῦ Δώρου, μυθικοῦ γενάρχου τῶν Δωριέων (υἱοῦ τοῦ Ἑλλήνος καὶ ἐγγονοῦ τοῦ Δευκαλίωνος), ἀπὸ τὴν Δρυοπίδα (στὴν σημερινὴ Στερεὰ Ἑλλάδα) πρὸς τὴν Πελοπόννησο, κατὰ τὴν σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Ἡρόδοτου¹, ὀλίγο μόνο χρόνο μετὰ τὸν Τρωικὸ Πόλεμο (χρονολογούμενο ἀπὸ τὸν Ἐρατοσθένη περὶ τὰ ἔτη 1194-1184 π.Χ.) ἢ ὀγδόντα περίπου ἔτη μετὰ ἀπ’ αὐτὸν (κατὰ τὸν Θουκυδίδη), γνωστὴ ὡς «Κάθοδος τῶν Δωριέων» ἢ «Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν»², συνεχισθεῖσα δὲ ἔτι νοτιώτερα, ἀσφαλῶς πρὸς τὴν πολυθρύλητη κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση Κρήτη – κοιτίδα τῆς ἐλληνικῆς θεογονίας καί, γενικῶς, τοῦ πρώτου ἐλληνικοῦ³ καὶ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ – συνέπεσε, κατὰ ἱστορικὴ συγκυρία, μὲ τὴν μετὰ τὸν Τρωικὸ Πόλεμο μεγίστη κοινωνικο-οικονομικὴ καὶ πολιτικὴ ἀποδυνάμωση τῆς Κρήτης, ἔχουσα προσλάβει χαρακτῆρα *ἐρημώσεως* της, γιὰ δευτέρη φορὰ στὴν Ἱστορία της, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἡρόδοτος (*Ἱστορίαι* VII.171).

1. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτο (*Ἱστορίαι* I. 56), οἱ Δωριεῖς ἦσαν ἀρχικῶς ἐγκατεστημένοι στὴν Φθιώτιδα (διαμέρισμα τῆς ἀρχαίας Θεσσαλίας), ἐν συνεχείᾳ (στὰ χρόνια τοῦ Δώρου τοῦ Ἑλλήνος) μετακινήθηκαν στὴν Ἰστιαιώτιδα ἢ Ἐστιαιώτιδα (διαμέρισμα τῆς ἀρχαίας Θεσσαλίας στὶς πλαγιές τοῦ Ὀλύμπου), ἀκολούθως στὴν Πίνδο (μὲ τὴν ὀνομασία *ἔθνος Μακεδόνων*) καί, ἀργότερα, στὴν Δρυοπίδα (στὴν σημερινὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, μεταξύ Οἴτης καὶ Παρνασσοῦ), ἀπ’ ὅπου καὶ μετακινήθηκαν στὴν Πελοπόννησο (κληθέντες πλέον *ἔθνος Δωρικόν*).
2. Ὁ ὄρος «Κάθοδος τῶν Δωριέων» οὐδόλως χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο (ἀναφερόμενος ἀπλῶς σε μετακινήσεις ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος) ἀλλ’ οὔτε καὶ ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Ἀρχαίους Συγγραφεῖς. Ὁ ὄρος αὐτὸς ἐπινοήθηκε ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἱστορικούς, κυρίως Γερμανούς, στὸ πλαίσιο τῶν φυλετικῶν θεωριῶν τοῦ Ἰνδογερμανισμοῦ καὶ τῆς βορείας (ἢ ὑπερβορείας) καταγωγῆς τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὁ ὄρος «Κάθοδος τῶν Ἡρακλειδῶν» ἀπαντᾶται στὸ ἔργο *Βιβλιοθήκη Ἱστορικὴ* (V.80.3.) τοῦ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Κατὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση, οἱ Ἡρακλειῖδες, ἀπόγονοι τοῦ μυθικοῦ Ἡρακλέους, ἐπανῆλθαν στὴν Πελοπόννησο, ἀπ’ ὅπου εἶχαν ἐκδιωχθεῖ, προκειμένου νὰ διεκδικήσουν τὰ κληρονομικὰ βασιλικά των δικαιώματα μὲ τὴν ἀρωγὴ τῶν Δωριέων, τῶν ὁποίων καὶ ἠγοῦντο. Ἀλλὰ καὶ οἱ Δωριεῖς θεωρεῖται, κατὰ τὸν Ἡρόδοτο, ὅτι εἶχαν αὐτοεξορισθεῖ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν τυραννικὴ ἐξουσία τῶν Μυκηναίων (*φεύγοντες δουλосύνην πρὸς Μυκηναίων*, *Ἱστορίαι* IX.27).
3. Στὴν ἀρχαιοελληνικὴ παράδοση διαφαίνεται ὁ ἐλληνικὸς χαρακτῆρας τοῦ λεγομένου «μινωικοῦ» (κατὰ τὴν κρατήσασα ὀρολογία τοῦ ἀρχαιολόγου Ἄρθρουρ Ἐβανς) πολιτισμοῦ, ὅπως, ἄλλωστε, ἀπεδείχθη, ὅσον εἰδικότερα ἀφορᾷ τὴν φυλετικὴ ταυτότητα τοῦ λεγομένου «μινωικοῦ» πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης, καταδειχθεῖσα ἐν πολλοῖς ἐλληνικῆ, μὲ βάση τίς πρόσφατες γενετικές ἐρευνες τοῦ Ἰατρικοῦ Κέντρου Markey Molecular (ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ καθηγητοῦ Γεωργίου Σταματογιαννόπουλου - βλ. *Nature Communications* Μαΐου 2013).

Ἡ ἐν λόγῳ κάθοδος δωρικῶν φυλῶν στὴν Κρήτη ὀριοθετεῖται περὶ τὰ ἔτη 1100 ἕως 1050 π.Χ. περίπου, ἀπαρχὴ ἀλλεπαλλήλων δωρικῶν ἀποικιῶν – καὶ γενικότερα ἀποικίσεων – στὴν Κρήτη, κυρίως ἀπὸ Ἀργεῖους καὶ Λακεδαιμονίους⁴, ὥστε βαθμηδὸν νὰ ἀποκτήσουν οἱ Δωριεῖς τὸν πλήρη ἔλεγχο τοῦ μεγαλυτέρου τμήματός της, *τῆς νήσου κατακτησάμενοι*, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (*Βιβλιοθήκη Ἱστορική* V.80.3)⁵. ἂν καὶ κατὰ τὸν ἴδιο Ἀρχαῖο Συγγραφέα⁶, σὲ συνδυασμὸ μὲ μαρτυρίες τοῦ Ἡροδότου⁷, τοῦ Στράβωνος⁸ καὶ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου⁹, παρουσία τῶν Δωριέων στὴν Κρήτη ὑφίστατο πολὺ πρὶν τὰ ἔτη 1100-1050 π.Χ., καθ' ὅσον τῆς προκειμένης δωρικῆς ἐγκαταστάσεως στὴν Κρήτη προηγήθησαν, σὲ πολὺ προγενέστερο χρονικὸ σημεῖο, ἀποικίσεις τῆς ἀπὸ δωρικὲς φυλές (μετὰ Αἰολέων, Πελασγῶν καὶ Ἀχαιῶν) ὀρμηθεῖσες *ἐκ τῶν περὶ τὸν Ὀλυμπον τόπων* (τὴν Ἰστιαιώτιδα ἢ Ἐστιαιώτιδα τῆς ἀρχαίας Θεσσαλίας) καὶ ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Τεκτάμου (ἢ Τεκτάφου, κατὰ τὸν Στέφανο Βυζάντιο), υἱοῦ τοῦ προειρημμένου Δώρου καὶ ἐγγονοῦ τοῦ Ἑλληνος, ὁ ὁποῖος μάλιστα κατέστη καὶ βασιλεὺς τῆς Κρήτης (ὅπως καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀστέριος, υἱοθετήσας τὰ τέκνα τοῦ Δία καὶ τῆς Εὐρώπης Μίνωα, Ραδάμανθου καὶ Σαρπηδόνα), ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, στὴν Ὀμήρου *Ὀδύσσεια* (τ. 172-181) μνημονεύονται οἱ Δωριεῖς ὡς τμήμα τοῦ ἤδη ὑφισταμένου κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Τρωικοῦ Πολέμου πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης (*Δωριεὲς τὲ τριχάικες*-ἓνα ἀπὸ τὰ πέντε, συνολικῶς, φυλετικὰ τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ της). Ὡστόσο, ὑπὸ τὸν ἔλεγχο τῶν Δωριέων τίθεται ἡ Κρήτη μόνο κατὰ τὶς τελευταῖες ἀποικίσεις των, τὶς ἐκκινηθεῖσες περὶ τὰ ἔτη 1100-1050 π.Χ., συμβατικῶς δὲ μέχρι τὴν κατάκτησίν της ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (ὑπὸ τὸν ἕπατο Κουίντο Καϊκίλο Μέτελλο) περὶ τὸ ἔτος 67 π.Χ., κατόπιν σθεναροτάτης ἀντιστάσεως τῶν Κρητῶν, μὲ τελευταῖο προπύργιο τῆς κρητικῆς ἐλευθερίας -αλλὰ καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ γενικότερα- τὴν «πειρατική», κατὰ τοὺς Ρωμαίους, Ἱεράπυτνα, ὅποτε ἐχάθη, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἱστορία

4. Βλ. Διόδωρος Σικελιώτης *Βιβλιοθήκη Ἱστορική* V.80.3-4. Μνημονεύεται, ἐπίσης, ἀπὸ τὸν Στράβωνα (*Γεωγραφικά* Χ.4.15, 18 καὶ XIV.2.6) ὅτι δωρικῶν ἀποικίσεων στὴν Κρήτη ἠγεῖτο ὁ Ἀλθαιμένης ὁ Ἀργεῖος, ὁπότε καὶ κτίσθησαν δέκα, συνολικῶς, πόλεις στὴν Κρήτη.

5. Βλ. Ψιλάκης 1910, Ξανθουδίδης 1909.

6. *Βιβλιοθήκη Ἱστορική* IV.60.1-3 καὶ V.80.3-4.

7. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἡροδότου (*Ἱστορίαι* VII.171) σὲ μία πρώτη ἐρήμωση τῆς Κρήτης, πολὺ πρὶν τὰ Τρωικά, ὁπότε καὶ ἀποικίθη καὶ ἀπὸ Ἑλλήνας, στοὺς ὁποίους ἀσφαλῶς συμπεριλαμβάνονται οἱ Δωριεῖς (ἐφ' ὅσον, μάλιστα, στὸ χωρίο 56 τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν *Ἱστοριῶν* του ὁ ὅρος *ἑλληνικὸν ἔθνος* ταυτίζεται μὲ τοὺς Δωριεῖς), ἀντιδιαστελλομένη ἡ ἐρήμωση αὐτὴ ἀπὸ μιὰ δευτέρα, πολὺ μεταγενεστέρα (μετὰ τὰ Τρωικά), ἐρήμωση τῆς Κρήτης, ἐπακόλουθο τῆς ὁποίας ἦταν μιὰ συναγομένη δευτέρα δωρικὴ ἀποίκισή της, ἡ περὶ τὰ ἔτη 1100-1050 π.Χ. ἐκκινηθεῖσα.

8. *Γεωγραφικά* Χ.4.6.

9. *Ἐθνικά* 30 (326).

τῆς Κρήτης, ἢ τῶν Κρητῶν *ἐξ αἰῶνος παραδεδομένη ἐλευθερία*¹⁰. ὅπως μελαγχολικὰ σχολίασε ὁ Δίων ὁ Κάσσιος (*Ρωμαϊκὴ Ἱστορία* ΧΧΧVI 19.3), *Κρηῖτες μὲν οὖν οὕτως, ἐλεύθεροί τε πάντα τὸν ἔμπροσθεν χρόνον γενόμενοι καὶ δεσπότην ὄθνεῖον μηδένα κτησάμενοι, κατεδουλώθησαν*. Ἡ παρουσία στὴν Κρήτη κατὰ τὴν χρονικὴ αὐτὴ περίοδο (περὶ τὰ ἔτη 1100-1050 π.Χ. ἕως 67 π.Χ.) -συμβατικῶς «δωρικὴ ἐποχὴ» τῆς Κρήτης- καὶ τῶν τριῶν βασικῶν δωρικῶν φυλῶν (τὴν Ὑλλέων, Δυμάνων καὶ Παμφύλων), ὡς προκύπτει ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές τῶν κρητικῶν πόλεων τῆς ἐν λόγω περιόδου, καθὼς καὶ ἡ ἐπικράτηση τῆς δωρικῆς διαλέκτου, ἀποτελοῦν ἰσχυρές ἐνδείξεις ἐνὸς συστηματικοῦ ἐκδωρισμοῦ τῆς Κρήτης, ὥστε νὰ ἀποτελέσει μίᾳ ἀπὸ τὶς πλέον αὐστηρῶς δωρικὲς περιοχὲς πανελληνίως, παρὰ τὴν ἀναμφίβολη μίξη τῶν δωρικῶν φυλῶν μὲ τοὺς ἐντοπίους, συμβατικῶς καλουμένους «μινωικούς», πληθυσμούς τῆς Κρήτης, ἑλληνικούς ἐπίσης (κατὰ τὸ πλεῖστον), καὶ τὴν ἀλληλεπίδρασή των σὲ κάθε ἐπίπεδο (φυλετικό, κοινωνικό, πολιτισμικό, πολιτικό), μὲ καθοριστικὴ τὴν ἐπίδραση τοῦ προϋπάρχοντος «μινωικοῦ» πολιτισμοῦ.

Μὲ τὴν παροῦσα μελέτη ἐπιχειρεῖται ἡ διερεύνηση τῆς πολιτειακῆς τάξεως στὴν Κρήτη κατὰ τὴν ἀνωτέρω δωρικὴ ἐποχὴ τῆς. Ὡς *τάξις* νοεῖται ἡ διάταξη τακτοποίηση, διαρρύθμιση ἢ διάρθρωση¹¹, ὁ ἴδιος δὲ ὅρος χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη στὸ χωρίο 1272a τῶν *Πολιτικῶν* του γιὰ νὰ ὑποδηλώσει τὴν πολιτειακὴ ὀργάνωση τῆς δωρικῆς Κρήτης, καθὼς καὶ τὸ εὐρύτερο νομικό-δικαικὸ πλαίσιο τῆς, τὸ σύνολο τῶν δικαιοκῶν κανόνων καὶ θεσμῶν τῆς, ἐνῶ τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη γίνεται, στὰ *Πολιτικά* του ἐπίσης, διάκριση μεταξὺ τῶν πολιτειακῶν κανόνων καὶ τῶν λοιπῶν δικαιοκῶν κανόνων (1289a 15-20, 1297b 35-40). Συνεπῶς, ἡ παροῦσα μελέτη πραγματεύεται μόνον τοὺς πολιτειακοὺς κανόνες τῶν αὐτονόμων κρητικῶν πόλεων-κρατῶν τῆς δωρικῆς ἐποχῆς (μὲ αὐτοτελὴ κρατικὴ ὄντοτητα), ἐν συντομίᾳ καλουμένων κρητικῶν πόλεων, ἐστιάζεται δὲ περισσότερο στὴν ἀνίχνευση τῶν κοινῶν, γιὰ ὅλες τὶς κρητικὲς πόλεις ἢ τὴν πλειοψηφία των, πολιτειακῶν κανόνων καὶ δὴ τῶν ἀπὸ τοὺς κοινούς αὐτοὺς κανόνες ἐχόντων μείζονα ἢ πρωτεύουσα σημασία, ἥτοι τῶν θεμελιωδῶν πολιτειακῶν κανόνων, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τοὺς ἡσσονος σημασίας πολιτειακοὺς κανόνες, μὲ τελικὸ σκοπὸ τὴν ἀναζήτηση καὶ ἀνάδειξη τοῦ βασικοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτη τῆς δωρικῆς Κρήτης. Ὡς θεμελιώδεις πολιτειακοὶ κανόνες, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ λέγαμε, μὲ τὴν σύγχρονη συνταγματικὴ ὀρολογία, ὅτι δὲν ὑπόκεινται σὲ «ἀναθεώρηση», νοοῦνται, κυρίως, οἱ ἀφορῶντες τὰ

10. Μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη (*Βιβλιοθήκη Ἱστορικὴ* XL1.4) -καὶ ἀξίζει νὰ μείνει στὴν μνήμη μας- ὅτι ὁ Λασθένης, στρατηγὸς τῶν Κρητῶν καὶ συναρχηγὸς (μὲ τὸν Πανάρη) τοῦ ἀμυντικοῦ ἀγῶνα τῶν Κρητῶν κατὰ τῶν Ρωμαίων, προέτρεψε τοὺς Κρηῖτες, κατὰ τὶς ὕστατες κρίσιμες στιγμές, *τὴν ἐξ αἰῶνος παραδεδομένην ἐλευθερίαν διαφυλάττειν*.

11. Βλ. Λεξικὸ Liddell-Scott-Jones (ἐν συντομίᾳ *LSJ*).

κυρίαρχα ή σημαντικότερα πολιτειακά όργανα, τήν έκλογή των, τις ούσιώδεις άρμοδιότητές των, τόν τρόπο τής τυχόν συμπράξεώς των κατά τήν άσκηση τής κρατικής έξουσίας, τόν έν γενεί μηχανισμό τής νομοθετικής, έκτελεστικής και δικαστικής λειτουργίας, ένω ως ήσσοнос σημασίας πολιτειακοί κανόνες θεωροϋνται, ιδίως, οί σχετιζόμενοι με τήν όνοματοθεσία τών πολιτειακών όργάνων, τόν άριθμό αυτών, τήν σύσταση, τήν λειτουργία και τις άρμοδιότητες τών έπουσιωδών πολιτειακών όργάνων. Συναφώς πραγματεύεται ή παρούσα μελέτη και τά άπότοκα τής πολιτειακής δομής τών κρητικών πόλεων παθολογικά πολιτειακά φαινόμενα, ήτοι τις ποικίλες πολιτειακές στάσεις, και, συνακολούθως, τις πολιτειακές των έπιπτώσεις, μέρος και αυτά τής πολιτειακής τάξεως τών κρητικών πόλεων κατά τήν ιστορική διαδρομή.

Ός προκύπτει από τις έν συνεχεία έξεταζόμενες σχετικές μαρτυρίες (φιλολογικές-γραμματειακές και έπιγραφικές) πράγματι ύφίστατο ένός κοινός για τις κρητικές πόλεις τής δωρικής έποχής, ή, έστω, τήν πλειοψηφία των, πυρήνας θεμελιωδών πολιτειακών κανόνων και θεσμών¹², παρά τόν μεγάλο άριθμό των¹³, με διαφοροποιημένο, σε κάποιο βαθμό, φυλετικό-κοινωνικό, πολιτισμικό και οικονομικό ύπόβαθρο. Αύτη άκριβώς ή κοινή βασική πολιτειακή δομή (όργανωτική-λειτουργική) τών κρητικών πόλεων, ή τής πλειοψηφίας των, παρά τις έπιμέρους πολιτειακές διαφορές των¹⁴, άπετέλεσε κατόύσιαν τó βαθύτερο αίτιο τής άπ' όλους τους Άρχαίους Συγγραφείς, άνευ ούδεμίας έξαιρέσεως, γενικευμένης άντιμετωπίσεως τής δωρικής Κρήτης ως μίας ένιαίας πολιτειακής όντότητος, ύποδηλουμένης δια τής χρήσεως τοϋ όρου *Κρητική πολιτεία* (Πλάτων, Άριστοτέλης, Πολύβιος) ή *Κρητών Πολιτεία* (Στράβων), δηλαδή «κρητικό πολίτευμα», χωρίς ή χρήση τοϋ όρου αύτοϋ από τούς Άρχαίους Συγγραφείς να άποσκοποϋσε στην ύποδήλωση ένός άπολύτως κοινού, για όλες τις κρητικές πόλεις, πολιτεύματος, κατά ύποτίμηση τών έπιμέρους διαφορών των, αλλά στην ύπαρξη μόνο μιās κοινής βασικής πολιτειακής δομής των, ό ίδιος δέ όρος χρησιμοποιείται στην παρούσα μελέτη για να ύποδηλώσει έν συντομία τόν κοινό αύτό για τις κρητικές πόλεις θεμελιώδη πολιτειακό πυρήνα των. Βασική αίτία τής ένιαίας αύτης, κατά τά ούσιώδη στοιχεΐα, πολιτειακής δομής τών κρητικών πόλεων τής δωρικής έποχής -συγχρόνως και έπιχείρημα ύπέρ τούτου- συνιστά ή μαρτυρουμένη ένιαία κρατική όντότητα τής Κρήτης κατά τήν μινωική έποχή της και, συνακολούθως, ή διάπλαση τήν έποχή αύτη

12. Βλ. Παναγόπουλος 1995α σ. 23-24 και 1995β σ. 35-38.

13. Κατά τήν Όμήρου *Ίλιάδα* ή Κρήτη είχε έκατό πόλεις, με μεγάλο πληθυσμό (*έκατόμπολιν, με πόλεις ένναιεταώσας*), κατά δέ τήν Όμήρου *Όδύσσεια έννήκοντα πόλεις*, ένω από έπιγραφές και νομίσματα τής δωρικής έποχής προκύπτει ή ύπαρξη πενήντα έξι αυτόνομων κρητικών πόλεων.

14. Η πολιτειακή όμοιότης, κατά τά ούσιώδη, τών κρητικών πόλεων τής δωρικής έποχής δύναται να προσομοιωθεΐ με τήν κοινή, έν πολλοΐς, βάση όργανώσεως και λειτουργίας τών περισσοτέρων έκ τών συγχρόνων εύρωπαϊκών κρατών.

ένος έν πολλοῖς κοινοῦ, γιά ὄλη τήν Κρήτη, νομικοῦ πολιτισμοῦ, στήν βάση μιᾶς φυλετικῆς, κοινωνικῆς καί πολιτισμικῆς ἐνοποιήσεώς της¹⁵. Αὐτός ἀκριβῶς ὁ προϋπάρξας τῶν προκειμένων δωρικῶν ἀποικήσεων ἐνιαῖος κρητικός-μινωικός νομικός πολιτισμός, μέ τήν ἀναμφισβήτητη αἴγλη του στόν μεταγενέστερο ἑλληνικό κόσμο¹⁶, ἀσφαλῶς περιλαμβάνων καί ἕνα πλέγμα πολιτειακῶν κανόνων καί ἀρχῶν, τὰ μέγιστα ἐπέδρασε στοὺς Δωριεῖς ἀποίκους τῆς Κρήτης, καί, συνακολούθως, στήν διαμόρφωση ἐνός κοινοῦ βασικοῦ πολιτειακοῦ πλαισίου στήν δωρικὴ Κρήτη¹⁷. Ὁ ἴδιος, ὅμως, νομικός πολιτισμός ἐπέδρασε καί στοὺς Δωριεῖς τοῦ κατ' ἐξοχὴν μητροπολιτικοῦ κέντρου, αὐτοῦ τῆς Σπάρτης, ὥστε νά αἰτιολογεῖται ἐκ τούτου σέ σημαντικό βαθμό, ἡ γενικῶς ὁμολογουμένη ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους Συγγραφεῖς (ἐξαιρέσει τοῦ Πολυβίου) συγγενικότητα ἢ ἀναλογικότητα τοῦ σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος πρὸς τὸ κρητικὸ πολίτευμα¹⁸. Πέραν τούτων, στήν ἐνιαία πολιτειακὴ ὄντοτητα τῆς δωρικῆς Κρήτης συνετέλεσαν ἀφ' ἐνός μὲν ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς Κρήτης, περικλειομένης ἀπὸ θάλασσα καί κειμένης μακρὰν σχετικῶς, γιά τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τὸν ἠπειρωτικὸ

-
15. Βλ. Ἡρακλείδης ὁ Λέμβος *Περὶ Πολιτειῶν* III.14, Στράβων *Γεωγραφικά* X.4.8, Διόδωρος Σικελιώτης *Βιβλιοθήκη Ἱστορικὴ* V.78, Νικόλαος Δαμασκηνὸς *Ἐθῶν συναγωγή* 115, κ.ἄ. Βλ. καί Ψιλᾶκης 1910, σ. 223 κ. ἐπ., Δετοράκης 1990, σ. 36-40.
16. Βλ. Πλάτων *Νόμοι* 631b, Ἀριστοτέλης *Πολιτικά* 1274a25-30, Στράβων *Γεωγραφικά* X.4.9, καθὼς καί ἀρκετὲς ἄλλες σχετικὲς μαρτυρίες.
17. Ὡς μαρτυρεῖται, οἱ δωρικὲς ἀποικίες στήν Κρήτη δὲν διατήρησαν τὰ πάτρια (δωρικά) νόμιμα, ἡ δὲ νομοθεσία των ἦταν ἴδια μ' αὐτὴν ἄλλων (μὴ δωρικῶν) περιοχῶν τῆς Κρήτης, μέ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὴν πόλη Λύττο (ἢ Λύκτο), τῆς ὁποίας οἱ Δωριεῖς ἀποικοὶ εἶχαν τὴν ἴδια νομοθεσία μ' αὐτὴν τῶν παλαιότερων κατοίκων της, βασιζομένη στήν μινωικὴ νομοθεσία (Ἀριστοτέλης *Πολιτικά* 1271b25-33, Στράβων *Γεωγραφικά* X.4.17), ἐνῶ ὁ θεσμός τῶν *συσσιτίων* (ὅπως καί ἡ διάκριση τοῦ *μαχίμου γένους* ἀπὸ τὸ *γεωργοῦν γένος*) νομοθετήθηκε τὸ πρῶτον ἐπὶ μινωϊκῆς ἐποχῆς (Ἀριστοτέλης, ὁ.π. 1329b). Κατ' ἐπέκταση, ὀρισμένοι πολιτειακοὶ θεσμοὶ τῆς δωρικῆς Κρήτης, ἀλλὰ καί αὐτὴ ἡ πόλις, πιθανῶς ἔχουν τίς καταβολές των στόν μινωικὸ νομικὸ πολιτισμὸ (βλ. Τριανταφυλλόπουλος 1978, σ. 26, Ψιλᾶκης 1910, σ. 289). Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι καί τὸ γεγονός ὅτι ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν δωρικὴ Κρήτη, μέ τὸν προϋπάρξαντα μινωικὸ νομικὸ πολιτισμὸ, προέρχονται οἱ παλαιότερες καί ἀναλογικῶς περισσότερες ἐπιγραφὲς νομικοῦ περιεχομένου.
18. Ὡς μαρτυρεῖται, ὁ Λυκοῦργος, νομοθέτης τῆς Σπάρτης (9ος -8ος π.Χ. αἰ.), γιά τὴν διαμόρφωση τῶν θεσμῶν τῆς σπαρτιατικῆς κοινωνίας στηρίχθηκε σὲ νόμους εἰσαχθέντες ἀπὸ τὴν Κρήτη (βλ. Ἡρόδοτος *Ἱστορία* I.66, Πλάτων *Μίνως* 318c-e, Ἀριστοτέλης *Πολιτικά* 1271b25-28, Στράβων *Γεωγραφικά* X.4.17-18, Πλούταρχος *Λυκοῦργος* IV), ἐνῶ, ὅσον ἀφορᾷ εἰδικότερα τὸ σπαρτιατικὸ πολίτευμα, ὁ Ἀριστοτέλης μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Σπαρτιάτες μιμήθησαν τὸ κρητικὸ πολίτευμα (ὁ.π. 1271b22-23, βλ. καί ὁ.π. 1272a3-4), ὅπως, ἐπίσης, μαρτυρεῖ ὅτι ἀπὸ τὴν Κρήτη προέρχεται καί ὁ θεσμός τῶν *συσσιτίων* (ὁ.π. 1272a1-4, βλ. καί 1329b1-8). Ανακύπτει, ὡστόσο, τὸ ἐρώτημα ἐὰν οἱ εἰσαχθέντες ἀπὸ τὸν Λυκοῦργο κρητικοὶ νόμοι ἦσαν οἱ αὐθεντικοὶ μινωικοὶ νόμοι, ὡς εἶχαν ἐπιβιώσει τὴν ἐποχὴ τοῦ Λυκοῦργου, ἢ οἱ διαπλασθέντες ἀπὸ τοὺς Δωριεῖς ἀποίκους τῆς Κρήτης ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴ τῆς μινωικῆς νομοθεσίας.

χώρο¹⁹, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ κατὰ τοὺς ὀμηρικούς καὶ μετὰ χρόνους (πρὶν τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδο) πολιτικὴ τῆς ἀπομόνωσης ἀπὸ ἡπειρωτικῆς δυνάμεις, παράγοντες οἱ ὅποιοι συνέβαλαν σὲ μία γενικότερη ἐνδοστρέφειά της καὶ σὲ μία συνακόλουθη πολιτειακὴ, κατὰ τὰ οὐσιώδη, ὁμογενοποίησή της.

Γιὰ τὴν διερεύνηση τῆς πολιτειακῆς τάξεως στὴν δωρικὴ Κρήτη κατ' ἀρχὰς λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν καὶ συνεκτιμῶνται οἱ σχετικὲς φιλολογικὲς (γραμματικακές) μαρτυρίαι τῶν Ἀρχαίων Συγγραφέων, ἤτοι, πρωτίστως, τοῦ Πλάτωνος (427 ἕως 347 π.Χ.), Ἀριστοτέλους (384 ἕως 323 π.Χ.), Πολυβίου (202 ἕως 120 π.Χ.) καὶ Στράβωνος (68 π.Χ. ἕως 25 μ.Χ.), δεδομένου ὅτι ἐκ τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν, ἰδίως τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ πλεῖστον πληροφοροῦμεθα γιὰ τὸ ὑπὸ ἔρευνα ἀντικείμενο, εἶναι δὲ ἐν πολλοῖς ἀξιοπίστες, ὥστε νὰ ἀποτελοῦν τὴν βασικότερα πηγὴ τῶν γνώσεών μας²⁰. Συγκεκριμένα, ἐκ τῶν ἀνωτέρω Ἀρχαίων Συγγραφέων, οἱ περισσότερες ἄμεσες πολιτειακὲς πληροφορίες παρέχονται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη στὰ *Πολιτικά* του²¹, ὅπου ἐστιάζεται περισσότερο στὸ πολιτειακό-καθεστωτικὸ μέρος τῆς δωρικῆς Κρήτης, ἀκολουθῶν δὲ ἀπὸ τὸν Στράβωνα στὰ *Γεωγραφικά* του, ὁ ὅποιος θεωρεῖται ὅτι ἀπηχεῖ τὸ ἀπολεσθὲν ἱστορικὸ ἔργο τοῦ Ἐφόρου (405 ἕως 334 π.Χ.) ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἱστορίαι* (τριάντα περίπου βιβλία, στὸ τέταρτο τῶν ὀποίων, ὑπὸ τὸν τίτλο *Εὐρώπη*, περιεγράφετο τὸ πολίτευμα τῆς δωρικῆς Κρήτης). Στὶς μαρτυρίαι τῶν Πλάτωνος καὶ Πολυβίου περὶ τοῦ κρητικοῦ πολιτεύματος, ἐκ τῶν ὀποίων αὐτὲς τοῦ Πλάτωνος διάσπαρτες στὰ ἔργα του, τοῦ δὲ Πολυβίου στὸ ἔργο του ὑπὸ τὸν τίτλο *Ἱστορίαι*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνευρίσκουμε ἀξιολογικοῦ περιεχομένου πολιτειακὲς κρίσεις, διαπιστώσεις καὶ συμπεράσματα (ἢ καὶ, ὅσον ἀφορᾷ τὸν Πολύβιο, ἠθικολογικὲς κρίσεις), οἱ ὅποιες, ὅμως, συνεξετάζονται στὸ πλαίσιο τῆς παρούσης μελέτης, ὅπως καὶ οἱ ἀπαντῶμενες ἀξιολογικὲς πολιτειακὲς κρίσεις καὶ διαπιστώσεις τῶν Ἀριστοτέλους καὶ Στράβωνος, καθότι μᾶς παρέχουν ἐμμέσως πολιτειακὲς πληροφορίες. Ἐπιπροσθέτως, συνεξετάζονται οἱ μαρτυρίαι τῶν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους οἱ ἀναφερόμενες στὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης ἢ, ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ οἱ μαρτυρίαι του γιὰ τὸ πολίτευμα τῆς Καρχηδόνας, δεδομένης τῆς μαρτυρουμένης, κυρίως ἀπὸ τοὺς Συγγραφεῖς αὐτοὺς, συγγενικότητος ἢ ἀναλογικότητος τοῦ πολιτεύματος τῆς Σπάρτης πρὸς τὸ κρητικὸ πολίτευμα, καθὼς καὶ αὐτοῦ τῆς Καρχηδόνας πρὸς τὸ κρητικὸ πολίτευμα, ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ἀριστοτέλη. Πέραν τούτων, στοὺς ἀνωτέρω Ἀρχαίους Συγγραφεῖς (Πλάτων –

19. Βλ. καὶ τὴν παρατήρηση τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι ἡ Κρήτη *σώζεται διὰ τὸν τόπον* (*Πολιτικά* 1272b17).

20. Παναγόπουλος 1995α, σ. 26 καὶ 1995β, σ. 25, Δετοράκης 1990, σ. 62, Παπαμανουσάκης 2001, 115-116.

21. Θεωρεῖται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης διεξοδικῶς πραγματεύτηκε τὸ κρητικὸ πολίτευμα στὸ ἀπολεσθὲν ἔργο του ὑπὸ τὸν γενικὸ τίτλο *Πολιτεία* ἢ *Συναγωγὴ πολιτειῶν*, μὲ τὸ ὅποιο ἐξετάζοντο καὶ ἄλλα ἀρχαιοελληνικὰ πολιτεύματα.

Άριστοτέλης – Πολύβιος – Στράβων), καθώς και στους λοιπούς, άνευρίσκουμε και μαρτυρίες οι όποιες παρά τὸ ὅτι δὲν ἀναφέρονται (ἄμεσα ἢ ἔμμεσα) στὸ κρητικὸ πολίτευμα καὶ στὰ συναπτόμενα παθολογικὰ πολιτειακὰ φαινόμενα δύναται νὰ ἀποβοῦν χρήσιμες, καθότι ἀφοροῦν τὸ εὐρύτερο ἱστορικὸ καὶ κοινωνικό-πολιτισμικὸ πλαίσιο τῆς δωρικῆς Κρήτης, τὶς ἐν γένει καταβολές της, ἐπιδρῶσες στὴν πολιτειακὴ της ὀργάνωση, ὥστε καὶ οἱ μαρτυρίες αὐτὲς δύναται νὰ θεωρηθοῦν ὡς σχετιζόμενες (ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ) μὲ τὸ ὑπὸ ἔρευνα ἀντικείμενο. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς φιλολογικὲς μαρτυρίες, καθὼς καὶ οἱ προεκτεθεῖσες λοιπές, ἦτοι τὸ σύνολο τῶν σχετιζομένων φιλολογικῶν μαρτυριῶν, παρατίθενται στὸ πέμπτο (ὑπὸ V) τμῆμα τῆς παρούσης μελέτης.

Περαιτέρω, οἱ διασωζόμενες ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες (οἱ ἐπιγραφές τῶν κρητικῶν πόλεων τῆς δωρικῆς ἐποχῆς ἢ, ἐν συντομία, οἱ κρητικὲς ἐπιγραφές) παρά τὸ ὅτι συνιστοῦν πρωτογενεῖς γνωστικὲς πηγές, μὲ αὐξημένη, ἐξ ὀρισμοῦ, ἀποδεικτικὴ ἰσχὺ, δὲν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ ἱκανὲς ὅπως μᾶς διαφωτίσουν γιὰ τὸ ὑπὸ ἔρευνα ἀντικείμενο κατὰ βέβαιο καὶ ἀσφαλῆ τρόπο· διότι, κατ' ἀρχάς, δὲν ἀναφέρονται σὲ πολιτειακοὺς κανόνες, ἐξαιρέσει τοῦ λεγομένου «Θεσμικοῦ ἢ Πολιτειακοῦ Νόμου τῆς Δρήρου» (*Nomima* I ἀρ. 81 - 7ου αἰῶνος π.Χ.) καὶ μί-
 ας ἄλλης ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴ Γόρτυνα τοῦ 600 π.Χ. περίπου (*Nomima* I ἀρ. 82), σὲ ὀρισμένες δὲ ἐξ αὐτῶν δὲν προκύπτουν τὰ συγκεκριμένα πολιτειακὰ ὄργανα (ἢ τὸ συγκεκριμένο ὄργανο) τὰ ὁποῖα προέβησαν στὶς σχετικὲς ρυθμίσεις, ἐνῶ στὶς ἐπιγραφὲς ἐκεῖνες στὶς ὁποῖες προκύπτουν τοῦτα ὡς ἐνεργοῦντα δὲν δύναται βᾶσει αὐτῶν καὶ μόνο νὰ συναχθεῖ ἡ μεταξύ των λειτουργικὴ σχέση καὶ ὁ ἀκριβὲς τρόπος τῆς συμπράξεώς των· ἐπιπροσθέτως, γιὰ τὴν ὑποδήλωση τῶν πολιτειακῶν ὀργάνων χρησιμοποιεῖται ὀρολογία δυναμένη νὰ ἐρμηνευθεῖ ποικιλοτρόπως καὶ ὄχι κατὰ βέβαιο τρόπο, ὥστε νὰ καθίσταται δυσχερὴς ἡ διακρίβωση (ταυτοποίηση) τῶν συγκεκριμένων ὀργάνων (ἢ ὀργάνου) τὰ ὁποῖα προέβησαν στὶς σχετικὲς ρυθμίσεις. Πλὴν τούτων, πρόσθετα μειονεκτήματα συνιστοῦν ἡ ἀποσπασματικὴ τῶν ἐπιγραφῶν (διασώζονται μόνο μικρὰ ἀποσπάσματα κειμένων ἢ μόνο ὀρισμένες λέξεις), ἡ δυσχέρεια ἀκριβοῦς χρονολογήσεώς των, καθὼς καὶ ὁ σχετικῶς μικρὸς ἀριθμὸς των. Παρὰ ταῦτα, ἡ ἐξέταση τῶν μαρτυριῶν τῶν κρητικῶν ἐπιγραφῶν εἶναι ὅπωςδήποτε ἀναγκαία, ἀφ' ἐνὸς μὲν γιὰ τὴν διεύρυνση καὶ συμπλήρωση τῶν ἀντλούμενων ἀπὸ τὶς οἰκεῖες φιλολογικὲς μαρτυρίες σχετικῶν πολιτειακῶν πληροφοριῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰ τὴν διακρίβωση τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ἐν λόγῳ φιλολογικῶν μαρτυριῶν, ἰδίως περὶ τῶν σημαντικῶν ζητημάτων καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὴν κοινὴ βασικὴ πολιτειακὴ δομὴ τῶν κρητικῶν πόλεων. Ἐν ὄψει τούτων, συνεξετάζονται καὶ συνεκτιμῶνται οἱ σχετικὲς ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες, κατ' «ἀντιμολίαν», θὰ λέγαμε, πρὸς τὶς φιλολογικὲς, ἐνῶ οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες οἱ σχετιζόμενες εἰδικῶς μὲ τὸ σημαντικότερο ζήτημα τῆς φιλολογικῶς μαρτυρουμένης συμπράξεως τῶν βασικῶν πολιτειακῶν ὀργάνων τῶν κρητικῶν πόλεων κατὰ τὴν ἄσκηση τῆς νομοθετικῆς καὶ διοικητικῆς – κυβερνητικῆς λειτουργίας ἐξετάζονται

αύτοτελῶς στο κεφάλαιο Β (ὑποκεφάλαιο γ) τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς παρούσης μελέτης πρὸς πληρεστέρα διερεύνηση τοῦ ζητήματος.

Τέλος, σὲ ἰδιαίτερο τμήμα τῆς παρουσίας μελέτης (ὑπὸ VI) παρατίθεται, τιμῆς ἔνεκεν, ὁ «Θεσμικὸς ἢ Πολιτειακὸς Νόμος τῆς Δρήρου» τοῦ 7ου αἰῶνος π.Χ. (*Nomima I* ἀρ. 81), ὁ ἀρχαιότερος στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπη σωζόμενος γραπτὸς, καὶ δὴ πολιτειακός, νόμος, συνάδων πρὸς τὴ φιλολογικὴ μαρτυρία *Κρήτες πρῶτοι Ἑλλήνων νόμους ἔσχον*, ἀφεταιρία δὲ τοῦ κρατικοῦ-πολιτικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ σχηματισμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης, καθότι ὁ τὸ πρῶτον ἀναφερόμενος στὴν περιύμνητη πόλιν ὡς ἀποφασίζουσα καί, ἐπιπλέον, θεσπίζων κώλυμα ἐπανεκλογῆς τῶν ἀνωτάτων ἀρχόντων -τῶν *κόσμων*- (αἰρόμενο μόνο μετὰ τὴν παρέλευση δεκαετίας ἀπὸ τὴν λήξη τῆς θητείας των), τοῦτο μὲ μεγίστη διαχρονικῶς σημασία γιὰ τὴν ἀποσόβηση τῶν κινδύνων τοῦ αὐταρχισμοῦ καὶ τῆς διαφθορᾶς ἐκ τῆς ἐπὶ μακρὸν νομῆς τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὰ ἴδια ὀλίγα πρόσωπα καὶ τὴν διασφάλιση τοῦ βασικοῦ δημοκρατικοῦ ἀξιώματος τοῦ *ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι*. Πιστεύω ὅτι εὐλόγως ὁ Νόμος αὐτὸς τῆς ἀνωτέρω κρητικῆς πόλεως δικαιούται νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἡ ἀρχική, γιὰ πρώτη φορὰ στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο, πραγμάτωση τοῦ ἀνευρισκομένου στὴν Ὀμήρου *Ὀδύσσεια* (β. 239-241), τὸ πρῶτον στὸν εὐρωπαϊκὸ στοχασμό, δημοκρατικοῦ ὀραματισμοῦ, αὐτῆς τῆς εὐστόχως ἐπισημαινομένης ἀπὸ τὸν C. Mossé²² πρώτης διακηρύξεως μὲ τοὺς ὡς ἄνω στίχους τῆς *Ὀδύσσειας* τῆς θεμελιώδους δημοκρατικῆς ἀρχῆς τῆς πλειοψηφίας²³.

22. Mossé 1987.

23. Κατὰ τοὺς στίχους αὐτοὺς τῆς *Ὀδύσσειας*, ὁ σοφὸς Μέντωρ, ὅταν ἤλθε ἡ σειρὰ του νὰ μιλήσει, ἐκάλεσε τὸν συναχθέντα στὴν ἀγορὰ λαὸ τῆς Ἰθάκης νὰ στραφεῖ ἐναντίον τῶν μνηστήρων μὲ τὸ σκεπτικὸ ὅτι ἐκεῖνοι (οἱ μνηστήρες) εἶναι ὀλίγοι, οἱ ἴδιοι δὲ (ὁ λαὸς) πολλοί.

Εξαγγέλλει από τὰ βάρη τῶν αἰώνων ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἀπώτερος σκοπὸς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου δὲν εἶναι ἡ παραγωγή υἱλικῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ ἡ πραγμάτωση τῆς ἀρετῆς· καὶ ἂν κατοικοῦν πολλοὶ στὸν ἴδιο τόπο καὶ ἐπιδίδονται σὲ ἐμπορικὲς συναλλαγές ἀλλὰ δὲν ζοῦν *εὐδαιμόνως καὶ καλῶς* αὐτὸ δὲν εἶναι πόλις καὶ *πολιτικὴ κοινωνία*· καὶ πολίτευμα τῆς πόλεως εἶναι τὸ *ὄρθον*, τὸ ἀποσκοποῦν στὸ κοινὸ συμφέρον· ἀφοῦ δὲ ἡ πόλις ἀπαρτίζεται - ἀναποφεύκτως - ἀπὸ ἀντιθέτους πόλους, *ἔκ τε τοῦ ποιῶ καὶ ποσοῦ*, καὶ τὸ πολίτευμά της βασιίζεται, ἀναγκαιῶς, *σὲ μίξιν καὶ σύνθεσιν* - τὴν προσήκουσα - ἀντιθέτων πολιτευμάτων, στὸ *εὖ μεμεῖχθαι*· καί, τελικῶς, ὅτι οἱ τὸ δίκαιον ζητοῦντες τὸ *μέσον* ἀναζητοῦν...

Περὶ αὐτῶν στρέφεται ἡ κρητικὴ - δωρικὴ πολιτειακὴ τάξις στὴν ἀρχικὴ αὐθεντικὴ τῆς ἔκφανση, ἢ κατὰ τοὺς Ἀρχαίους Συγγραφεῖς *Κρητικὴ πολιτεία, πολιτεία κατ' ἀρχὰς ὄρθῃ* καὶ βασιζομένη, ἂν καὶ ὄχι ἰδανικῶς, στὴν *μεσότητα*, γι' αὐτὸ δὲ ἐπαινεθεῖσα ἀπὸ τοὺς Μεγάλους Διδασκάλους, Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη. Περὶ αὐτῶν καλοῦμαστε καὶ ἐμεῖς νὰ στραφοῦμε σήμερα· σὲ μιὰ ἐποχὴ στὴν ὁποία διαρκῶς ὄγκουται ἡ ἀξιακὴ καὶ πολιτικὴ ἔνδεια, ὑπὸ τὴν ἀσφυκτικὴ πίεση τῆς ἐπικρινομένης ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη *χρηματιστικῆς* οἰκονομίας, καὶ σὲ μιὰ Εὐρώπη παραπαίουσα, ποὺ φαίνεται ὅτι ἀπώλεσε τὸν ἀπὸ τὴν ἴδια ἀποδεχθέντα ἀρχαιοελληνικὸ ἀξιακὸ - πολιτικὸ προσανατολισμὸ τῆς. Αὐτὸ τὸ *ἄδ' ἔφαδε* πάλι τοῦ Θεσμικοῦ Νόμου τῆς λησμονημένης σήμερα κρητικῆς πόλεως τῆς Δρήρου, ἡ πρώτη στὴν Εὐρώπη διακήρυξις τῆς συντεταγμένης, μὲ δημοκρατικὸ ἔρεισμα, πολιτείας, μᾶς ἀφυσνίζει...

